

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

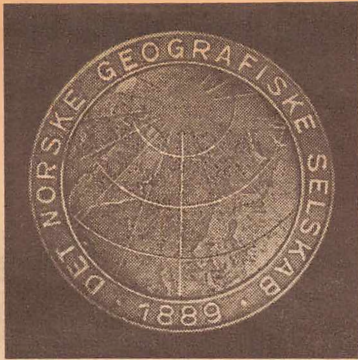
Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

Særtrykk av Norsk Geografisk Tidsskrift, Bind IX, Hefte 5, 1943.

KRISTIAN NISSEN
BIDRAG TIL NORGES
KARTHISTORIE

III

A. W. BRØGGERS BOKTRYKKERI A/S - OSLO

BIDRAG TIL NORGES KARTHISTORIE

AV

KRISTIAN NISSEN

III

Melchior Ramus,

en av den nasjonale norske kartografis grunnleggere.

Minnetale i Det Norske Geografiske Selskab 24. februar 1943
til 250-årsdagen for hans død 25. februar 1693.

» **N**atten til 25. Febr. døde Mag. Melchior Ramus, Læsemester udi Trondhjem og Notarius Capituli, fød i Romsdalen paa Agerø Prestegaard. En Aare sprang op i hans Liv, som ei kunde stilles; blødde han ihjel. Var ellers længe indvortes svag. Var heel unique og en kostelig lærd Mand i alle Faculteter.«

Med disse ord omtales Melchior Ramus og hans død for 250 år siden av hans samtidige og navnebror, den lærde prost i Meldalen, Melchior Augustinussøn, i dennes opptegnelser for året 1693.¹ Og i annen forbindelse gir Melchior Augustinussøn Melchior Ramus dette ettermæle: Han var en mann av mer sjelden lærdom og begavelse, idet han ikke befattet seg med det sedvanlige, men det ualminnelige og særegne. Han var en god astronom, enda bedre geometriker og best som teolog.²

Denne samtidens dom til tross har Melchior Ramus hverken ved betydningsfulle etterlatte skrifter eller på annen måte satt seg spor i astronomiens eller teologiens historie i vårt land. Det er som geometriker i dette ords egentlige betydning, altså som landmåler og kartograf, at hans navn framfor alt skal minnes. For på dette område øvet han et storverk, som for all framtid bør sikre ham en ærefull plass i den norske geografis og kartografis historie. Han var nemlig

Anm. Minnetalen ble uten illustrasjoner offentliggjort i Morgenbladet, Oslo, i nr. 47 og 48 for henholdsvis 25. og 26. februar 1943. Bare med rettelsler av noen små trykkfeil gjengis den nå uforandret i Norsk Geografisk Tidsskrift, men her ledsaget av en del av de ledsagende lysbilder som illustrasjoner og med en rekke litteraturhenvisninger og nærmere opplysninger i noter etter teksten.

en av den nasjonale norske kartografis grunnleggere, ja i virkeligheten den første nordmann som helt selvstendig fra grunnen av skapte et nytt, detaljrikt kartbilde over Norge og Norges særskilte landsdeler. Vel var dette kartbilde i mange henseender mangelfullt. Og at det ikke svarer til nutidens krav til eksakt kartografi er så selvsagt, at det ikke behøver å sies. Hans arbeid må bedømmes ut fra datidens forhold og den snevert begrensede tid som ble ham tilstått. Hans kartarbeider betegner iallfall et stort framskritt i det kartografiske kjennskap til Norge. Og utført som det ble i løpet av ca. 3½ år var det også en arbeidsprestasjon av de sjeldne. Hadde en rommeligere arbeidstid vært ham forunt, må man gå ut fra at hele hans kartverk jevnt over det hele land vilde kommet på høyde med de beste partier av hans arbeid som dette nu foreligger.

Mange, også geografer av fag, vil kanskje undre seg over at en kartograf, hvis arbeid kan karakteriseres i så vidt sterke ord, er forblitt så ukjent at de færreste kjenner mer enn hans navn, om de i det hele tatt kjenner det.

Forklaringen er den at ingen av Melchior Ramus' kartarbeider ble trykt. Hans karter er heller ikke blitt signert med hans navn, men er forblitt anonyme. Og bare på et par håndtegnede kopier av dem er hans navn blitt anført som kilde, men det på en sådan måte at det har vært meget lett å overse.

Litteraturen har da heller ikke beskjeftiget seg meget med Melchior Ramus. Melchior Augustinussøns hedrende omtale av ham ble ikke publisert i trykken før i det 19. århundre.

Gerhard Schøning derimot brakte i noen grad hans navn fram for lyset.³ Også biskop Gunnerus nevnte ham i sitt kjente hyrdebrev.⁴ Og i professor Anchersens latinske sørgetale over biskop Christian Ramus, ble også farens fortjenester som kartograf berørt.⁵

Med bl. a. Melchior Augustinussøn som kilde er Melchior Ramus i det 19. århundre ganske kortfattet omtalt av bl. a. Erlandsen,⁶ av Emilie Bernhoft i stamtavlen over slekten Bernhoft⁷ og av Ludvig Daae, som bl. a. skrev en ganske kort biografi over ham i Bricka: Dansk biografisk Lexikon.⁸ Og i vårt århundre er hans navn og innsats blitt nevnt av flere, f. eks. av Francis Bull⁹ og av Ehrencron-Müller som har gjort rede for hans trykte skrifter og har omtalt hans ry som kartograf.¹⁰

Den som sterkest har trukket Melchior Ramus' navn fram for lyset i nyere tid er dog rektor A. E. Erichsen, som i sitt gedigne arbeid av 1911 om Trondhjems katedralskoles historie har hatt

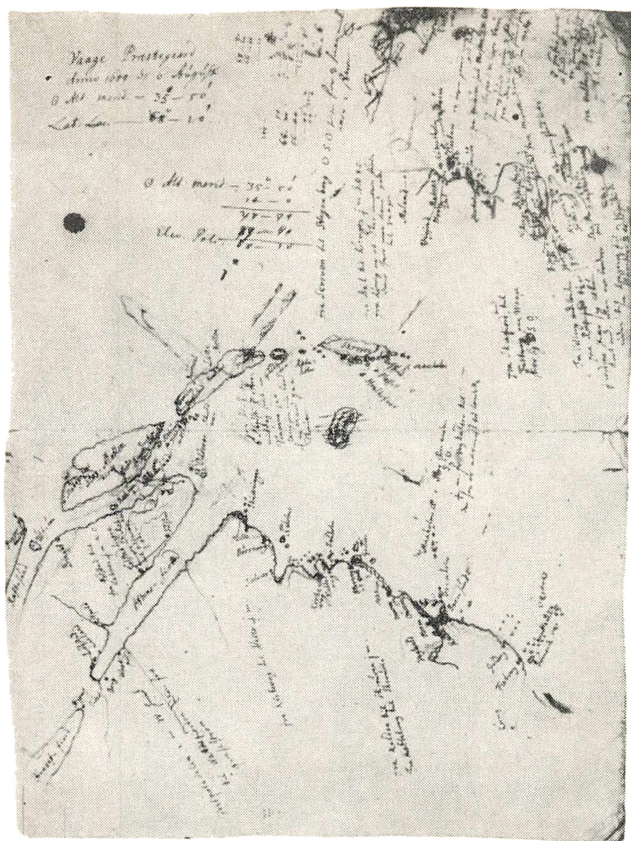

Fig. 1. Et blad av Melchior Ramus' anonyme kartskissebok: »Findmarkens og Nordlandenes Delineation«, nu i R. A. Oslo, Grenseregul. pk. 2. Se nærmere i note 36.

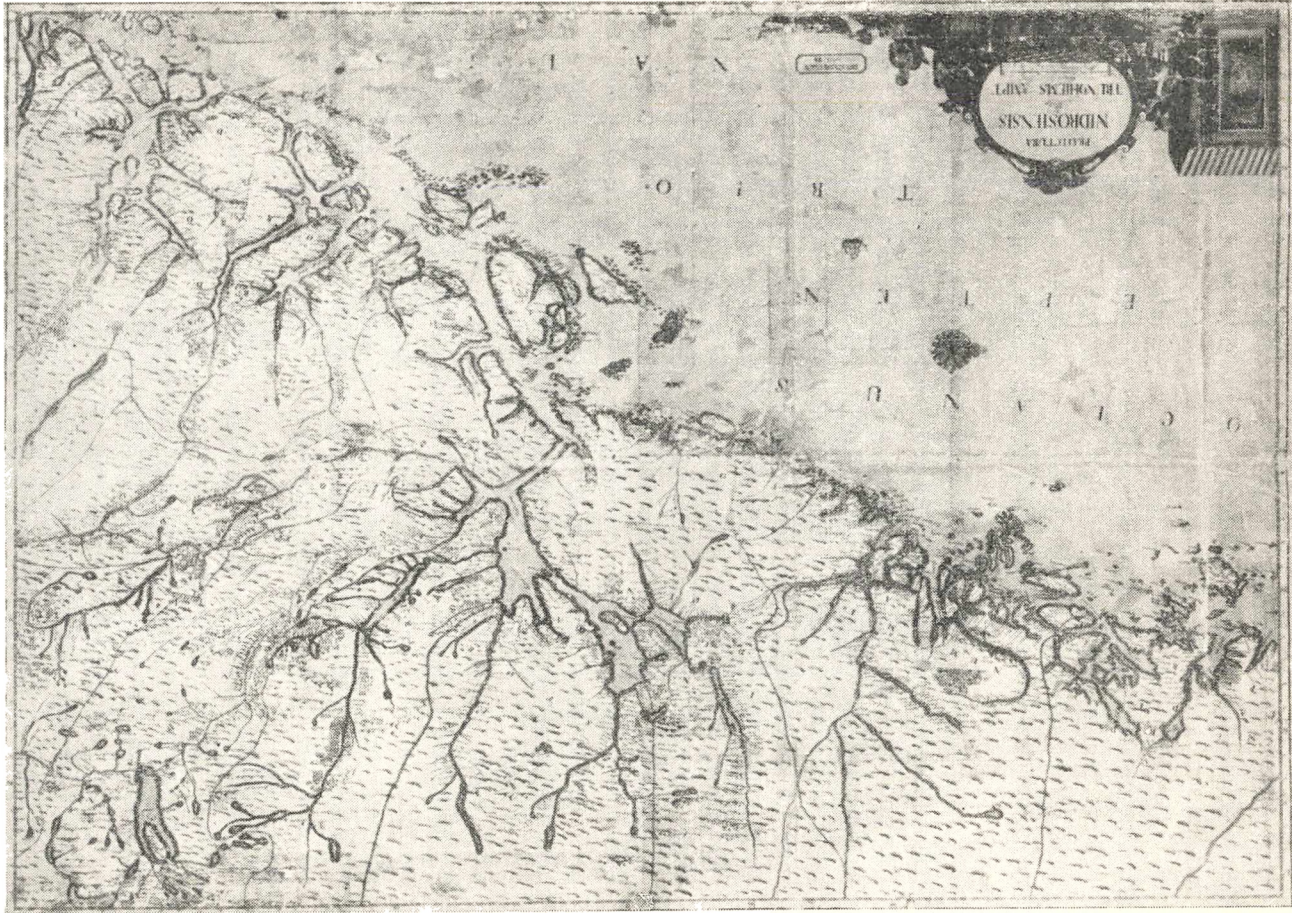
meget å fortelle om »denne merkelige mann«, som han kaller ham, særlig da som lektor ved katedralskolen og som medlem av og notarius ved domkapitlet. Men Erichsen samlet også det lille som tidligere forfattere hadde kunnet meddele om Melchior Ramus som kartograf og konkluderte med at »Det vilde være en god gjerning, om nogen nu vilde opsoke hvad der maatte være i behold av Ramus's kartverker og give en sakkyndig bedømmelse av dem«. ¹¹

Det har falt i min lodd å finne i norske og danske biblioteker og arkiver en rekke anonyme karter over Norge og norske landsdeler, som jeg med avgjørende sikkerhet har kunnet bestemme enten som

Fig. 2. »Norge copiered efter eet gammel Kort som under Christiani Qvinti Regjering er forfærdiget af Land Cadetterne Blücher, A. Arenfeldt, D. H. Kirchner, M. A. Sundt i Aaret 1774«. — Hærens Arkiv, K.havn. — Se note 39.

Fig. 3. »Præfectura Nidrosiensis Vulgo Trundhiems Amt«. Kart i Norges Geografiske Oppmålings norske landkart-samling, A. I. nr. 30. Den til kartets venstre (nordre) side føyede beskrivelse over Trundhiems Amt er ikke medtatt i gjengivelsen.

Melchior Ramus' egenhendige originalarbeider, dels forarbeider, dels rentegnede karter, eller som autentiske kopier av disse, alt i et sådant omfang at vi nu har et noenlunde fullstendig kjennskap til hele hans arbeid som kartograf og materiale til bedømmelse av det.

Jeg kan dog ikke ved denne leilighet innlate meg på den vidløftige og krevende oppgave å skildre og vurdere hans verk i sin helhet. Min oppgave i dag er bare å framstille visse hovedpunkter i hans arbeid og å tegne noen trekk av hans eget livsbilde i takknemlig anerkjennelse av hans innsats for Norges geografi og kartografi.¹²

Som allerede innledningsvis antydnet gjennom sitatet av Melchior Augustinussøn var Melchior Ramus født på Aukra (Akerø) i Ytre Romsdal 20. desember 1646 som sønn av sokneprest Daniel Ramus og hustru Anna Christensdatter Bernhoft. Slektsnavnet Ramus lyder jo så fremmed. Og det kjennes iallfall i eldre tid såvel fra Frankrike som fra Nederland. Den norske Ramus-slekt er dog av ren norsk opprinnelse. Melchior Ramus' farfar var Grytten-presten John Eskildsøn Green, som stammet fra gården Gren i Verdalen. Og av dette gårds- og familienavn er da Ramus en latinisering i tidens stil.¹³

På Aukra vokste Melchior Ramus opp sammen med flere søsken. Den mest kjente av disse var den noe yngre bror Jonas, senere sokneprest til Norderhov, kjent som historiker og topograf og som religiøs forfatter og ikke minst som sin hustru, Anna Colbjørnsdatters mann.¹⁴

Allerede i 1654 mistet søskenflokket sin far. Men allerede i 1655 giftet moren seg med sin første manns ettermann Hans Olsen Brejer. Han hadde et par år vært Daniel Ramus' personellkapellan og fikk nu både enken og kallet. Og han ble en god stefar for sine stesønner. Han underviste dem og satte dem i latinskolen i Trondhjem, hvorfra både Melchior og Jonas og en eldre bror Daniel ble dimittert i 1665 og immatrikulert ved universitetet i København samme år.¹⁵

Melchior Ramus var da 19 år gammel. Allerede det følgende år tok han baccalaureusgraden¹⁶ og i 1667 utgav han noen lærde avhandlinger og disputaser av teologisk og fysikalsk innhold.¹⁷ Om hans liv og studier videre utover i 1670-årene vet vi forøvrig lite eller intet. Det samme gjelder også broren Jonas Ramus. Og da man først i 1680-årene møter begge disse to sterkt vitenskapelig interesserte brødre som embetsansøkere, har de formodentlig fortsatt med frie studier ved universitetet i København — muligens også ved universi-

Fig. 4. Del av «Geographisk Delination Over Øst og West Findmarken beliggende fra Nordland af 69. till 70 grader og 50 minutter latitud: og fra 34 till 43 grader longitud: ved fordum Lector i Trundhiem, nu Sal hos Gud M: Melchior Ramus i ett lidet Bestich forfattet og nu med Velb.^{ne} H. Amptmand Erich Lorchs correcturer ofver de fornemste fauter i bem.tø Sal. Mands Verch i denne form transporterit af U: Frideric Aagaard mpria. Hafn: 5: April Anno 1706«.

N: G. O. Norske landkart. saml. A. XXI, Finnmarkens Amt, nr. 4.

teter i utlandet — og har tjent sitt brød ved å gi privatundervisning og på liknende måte.¹⁸

Det første vi hører fra Melchior Ramus er at han i 1681 søkte å bli viselektor ved latinskolen i Trondhjem. Det oppnådde han også. Og etter at han i 1682 var blitt magister, etterfulgte han i 1683 magister Skioldborg som lektor ved skolen.¹⁹

Det å være lektor ved katedralskolen var dengang rent tjenestemessig sett noe av en sinecure-stilling. Lektoren var nok rektorens underordnede ved skolen, men lektorstillingen var meget bedre avlønnen enn rektoratet. Og det var derfor et avansement for en rektor å bli lektor og det så meget mer som lektor var medlem av domkapitlet, hva rektor ikke var. Men stillingen som lektor ble også ofte besatt med en vitenskapelig kvalifisert mann for å gi ham adgang til å bruke en vesentlig del av sin tid og arbeidskraft til studier og vitenskapelig arbeid. Hvilket forklarer at Melchior Ramus nu i en alder av bare 36 år ble lector theologiæ ved Trondhjems skole uten tidligere å ha arbeidet i skolens tjeneste.²⁰

De konflikter han av denne grunn kom i med skolens rektor, skal forbigås ved denne leilighet.²¹

I 1688 ble han også notarius capituli, d. v. s. domkapitlets sekretær.²² Og i dette år modnes hans planer om en fullstendig kartlegging av hele Norge.²³

Hva man dengang hadde av karter over vårt land var jo ikke rare greiene. Bestemmende for Norges kartbilde var fremdeles svensken Andreas Bureus' kart over Norden fra 1626. Med små og for Norges vedkommende ubetydelige endringer gikk dette kartbilde igjen i alle utenlandske atlaser.²⁴ Bare for visse partiers vedkommende var dette kartbilde av Norge forholdsvis godt, nemlig for deler av det daværende Stavanger bispedømme, hvor Bureus hadde kunnet bygge på Stavanger-bispen Lauritz Scavenius' kart over sitt bispedømme, et kartarbeide som utvilsomt for en stor del skyldtes den berømte Undals-prest Peder Claussøns omfattende topografiske kjennskap til hele bispedømmet.²⁵

Resultatene av den omfattende kartlegging av store deler av det sydlige Norge, særlig på Østlandet og i grensetraktene mot Sverige i det hele tatt, som i årene omkring 1650 hadde funnet sted ved Norges første militær-ingeniør, hollenderen Isaac van Geelkerck, var ikke blitt publisert.²⁶ Og det samme gjelder de forbedringer i Norges kartbilde som den kjente danske kartograf Johannes Mejer utførte

Fig. 5. Totius Nordlandiæ Norvegicæ Tabula Geographica.
Kgl. Bibl., K.havn, Gl. kgl. Saml. fol. 983, 72. Se forøvrig note 42.

omkring 1660 på grunnlag av Bureus-kartet ved tilhjelp av innhentede opplysninger og tydeligvis også med kjennskap til Geelkercks arbeider.²⁷

At Melchior Ramus kjente Bureus-kartet, altså de da vanlige atlaskarters framstilling av Norge er en selvfølge. Det samme gjelder de hollandske sjøkarters glimtvis gode, men oftest meget summariske og til dels helt fantastiske framstilling av Norges kyster.²⁸ Men det ser ikke ut til at han har hatt noe som helst kjennskap til Geelkercks og Mejers arbeider.

Derimot kan man være tilbøyelig til å tro at Melchior Ramus har fått kjennskap til det omfattende arbeid, som Lantmäteriet i Sverige hadde iverksatt for å skape et riktigere kartbilde av Sverige enn det gamle Bureus-kart, et arbeid som i 1688 resulterte i det vesentlig forbedrede kart over Sverige, som bærer Lantmäteridirektøren Carl Gripenhielms navn. Vel ble heller ikke dette trykt og publisert, men dets eksistens ble snart kjent også utenfor landets grenser.²⁹

Det er kanskje bare et tilfelle, men det ser ut som en tanke at det var nettopp ved dette års utgang at Melchior Ramus i en skrivelse til kongen, datert København 12. desember 1688, ansøkte om for sin egen og hustrus livstid å få oppebære kongens andel av tienden i Fosens fogderi — senere endret til å gjelde Stjørdalens fogderi — mot »det snarestee skee kunde« på egen bekostning å forferdige karter så vel over hvert av landets stifter og et over hele Norge som spesielle karter over grensepassasjene mellom Norge og Sverige, over alle bergverkenes »circumferencer«, over hele kysten med spesialkarter over innløpene til alle kjøpstæder og tollsteder, alt med tilføyede beskrivelser, og dertil »historiske og kronologiske karter, befattende udi store tavler et kort begreb paa alle riger og førstendømmers historie fra Christi Tider, med hosføiede regenternes, samt andre høie herrers og kongelige betienters portraiter i koberstykker«. ³⁰

Det var sannelig et program som vel kunde begrunne Stjørdalens kongetiende som belønning for levetiden og som heller ikke kunde bebudes gjennomført anderledes enn »det snarestee skee kunde«.

At en så kart-interessert mann som kong Christian V gjerne så en så storslått plan iverksatt, er fullt forståelig.³¹ Det kan også forstås at han da han, allerede ved et kongelig brev av 12. januar 1689 i alt vesentlig bifalt planen,³² innrømmet det økonomiske vederlag bare for Melchior Ramus' egen levetid og ikke tillike for hans hustrus og eventuelle enkes — Ramus var i 1683 blitt gift med Anna Kyhn,

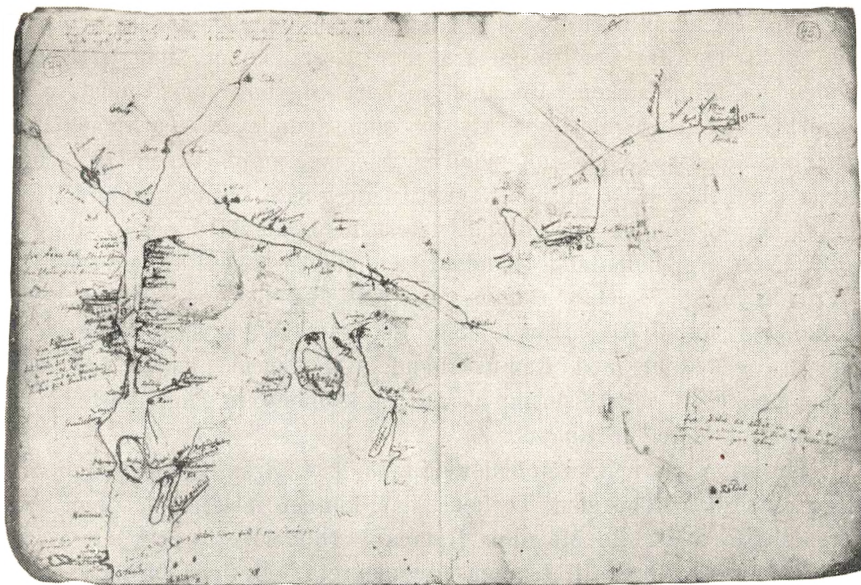

Fig. 6. Et blad av Melchior Ramus' anonyme kartskissebok: »Bergens og Stavanger Ampters Delineation«, nu i Kgl. Bibl., K.havn, Ny kgl. Saml. 970 fol. Se nærmere i note 43.

en datter av kommandanten på Munkholmen, oberstløytnant Hans Kyhn.³³ Det vilde også ha vært forståelig, om en viss tidsbegrensning var satt for arbeidets utførelse istedenfor det ubestemte »det snarreste skee kunde«. Men når kongen bestemte at alle både de geografiske og de kronologiske karter skulde være ferdige »inden tvende Aars Forløb«, viser dette en fullstendig mangel på forståelse av hvilket veldig arbeid som kreves for å istandbringe et virkelig godt kart og det da enn mer i et så vidstrakt land med et så vanskelig terreng som Norge. Man skulde ikke tro at Christian V noen få år tidligere — i 1685 — hadde foretatt en omfattende reise i Sør-Norge, for en stor del på hesteryggen og i båt.³⁴

Denne meningsløse tidsbegrensning tiltross tok dog Melchior Ramus oppgaven opp allikevel. Noen optegnelser fra ham eller andre om hvorledes arbeidet skred fram foreligger ikke. Men av den omstendighet at domkapitlets protokoller i årene 1689—92 for en stor del er ført av andre hender kan man forstå, at han i disse år var ute på reiser som kartograf.³⁵ Med absolutt sikkerhet kan det

dog bare for en av disse reisers vedkommende fastslås, når og hvorhen den gikk. Og det var reisen fra mai til september 1689 til Nordlandene og Finnmarken. En anonym kartskissebok som finnes i vårt riksarkivs grensereguleringsarkiv og som avdøde førstearkivar Chr. Brinchmann for en del år siden gjorde meg oppmerksom på, viste seg å inneholde bl. a. et par nøyaktig utregnede breddebestemmelser for et par lokaliteter i Nordland, datert henholdsvis 6. og 15. august 1689. Ved å sammenholde håndskriften med domkapitlets protokoller i Trondhjem fra Melchior Ramus' notariustid og med hans andragender til kongen, nu i Riksarkivet, viste det seg at kartskisseboken var skrevet og tegnet med Ramus' hånd. Og dermed hadde jeg den første nøkkel til identifisering av en rekke anonyme gamle karter som arbeider av Melchior Ramus.³⁶

Sin store plan fikk Melchior Ramus ikke virkeliggjort. Men vår store historiker Thormod Torfæus har kunnet meddele at han var personlig til stede, da Melchior Ramus i 1692 overleverte sitt store kart over hele Norge til kongens oversekretær Mathias Moth.³⁷ Og i 1739 meddelte Melchior Ramus' sønn, biskop Christian Ramus, i brev til den daværende oversekretær, Johan Ludvig von Holstein, at hva hans far hadde rukket å utføre var foruten et generalkart over hele riket tillike et kart særskilt over hvert stift. Han hadde også fått befaling til å la dem stikke i kobber. Men innen han rakk å få utført dette avgikk han ved døden.³⁸

Melchior Ramus' store kart over hele Norge finnes visstnok ikke lenger i original. Men så vel i det danske riksarkiv som i Hærens Arkiv i København finnes karter over hele Norge, tegnet i 1774 av danske landkadetter under ledelse av deres tegnemester, den selv som kartograf så høyt fortjente C. J. Pontoppidan, »efter et Kart fra Christiani Vti tid«. Både disse og et noe lignende i Norges Geografiske Oppmåling, kan bare være kopier av Melchior Ramus' store Norgeskart.³⁹

Hva angår Melchior Ramus' karter over de enkelte stifter og landsdeler, så bør først nevnes det store, vakre kart i Norges Geografiske Oppmåling: Præfectura Nidrosiensis Vulgo Trundhiems Ampt. Det har en lengere beskrivelse over Trøndelag tilføyet med Melchior Ramus's klare og karakteristiske hånd. Dette er det eneste rentegnede originalarbeid av Melchior Ramus, som er bevart til våre dager. Og det er muligens selvsamme eksemplar som han i sin tid overleverte kongen.⁴⁰

For Finnmarks vedkommende finnes i Norges Geografiske Oppmåling et av sorenskriver i Stavanger, Ulrich Friderich Aagaard i 1706 tegnet kart, som uttrykkelig angir seg som kopi av et kart av »salig Melchior Ramus med Forbedringer af Amtmand Lorch«. Og sekundære kopier av dette igjen har jeg funnet i København.⁴¹

For Nordlandenes vedkommende finnes en stor kartkopi i Gerhard Schönings kartsamling. Dette kart stemmer helt med ovennevnte kartskissebok og kan derfor bare være kopi av Ramus' egenhendige kart over Nordlandene.⁴²

For Vestlandets og Sørlandets vedkommende har jeg i Det kgl. Biblioteks manuskriptsamling i København funnet en kartskissebok helt svarende til den over Nordlandene og Finnmarken i Riksarkivet i Oslo.⁴³ Og så vel i Gerhard Schönings samling som andre steder har jeg funnet kartkopier over Bergens stift, som helt svarer til kartskisseboken i Det kgl. Bibliotek og som derfor må være kopier av Melchior Ramus' kart over Bergens stift.⁴⁴

Bare for Østlandets vedkommende har jeg ikke funnet spesialkarter fra Melchior Ramus' hånd, hverken i skisser og utkast eller som ferdig tegnede karter i original eller kopi. Her har man da — iallfall inntil videre — bare kopiene av Ramus' store kart over hele Norge å holde seg til, når man vil lære hans arbeid å kjenne.⁴⁵

Men også for Østlandets vedkommende ser det ut til at Melchior Ramus helt ut har bygd på egne observasjoner og på det av ham selv innsamlede materiale. Jeg har iallfall ennå ikke kunnet finne at han på noe punkt bare har kopiert eldre karter.⁴⁶

Hva man til dels kan beklage. For det har jo ikke vært til å unngå at han i den korte tid som var ham forunt, for store strøks vedkommende bare fikk et helt utilstrekkelig kjennskap til landet.⁴⁷

Det har utvilsomt vært hans plan å støtte kartlegningen til astronomisk bestemte punkter i stort antall. Breddebestemmelsene i kartskisseboken over Nordlandene viser at han var helt kompetent til det. Men med den meningsløse tidsbegrensning har han måttet la denne plan fare. Han har måttet nøye seg med å bygge på peilinger, avstandsbedømmelser og skisseringer. Og det er bare beundringsverdige at han på denne måte har kunnet løse sin oppgave så pass tilfredsstillende som tilfellet ble.

Hans karter ble ikke trykt. Men i begynnelsen av 1700-årene ble de til dels kopiert av andre som smykket dem med sitt eget navn.⁴⁸

Æren for arbeidet tilkommer dog Melchior Ramus, som døde natten til den 25. februar 1693, da en åre sprang opp i hans liv, det vil vel si at han var overarbeidet av den kjempeoppgave han hadde påtatt seg: å kartlegge vårt store skjønne fedreland fra grunnen av. Og hans minne skal derfor leve som en av den nasjonale norske kartografis grunnleggere.

Noter.

- ¹ [s. 185] Pers. Hist. Tidsskr. 3. R. III, s. 272. Jfr. A. E. Erichsen: Trondhjems Katedralskoles Historie, Trondhjem 1911, s. 77.
- ² [s. 185] Her sitert etter Erichsen: T.hjems Kat.skoles Hist. s. 77, hvor uttalelsen er gjengitt i oversettelse etter et latinsk manuskript av Melchior Augustinussøn: »Ortus et occasus rerum Niderosiensium cum singularissimis casibus et accidentibus ab 1670 ad 1707«, Vid. Selsk. T.heim Ms nr. 51 in 8vo; jfr. A. Erlandsen i Det Kgl. Norske Vid. Selsk.s Skrifter i det 19de Aarh. IV, s. 256—57.
- ³ [s. 186] Gerhard Schøning omtalte Melchior Ramus som kartograf allerede i sitt ungdomsarbeide: »Forsøg til de nordiske Landes, særdeles Norges gamle Geographie«, K.havn 1750, som en »der besad en ypperlig og rar Forfarenhed i Fædernelandets Geographie«, se den lange noten under teksten s. 133—34. Schøning tar dog feil i, at det her omtalte »Kart over Finmarken og dens Grændser til Moscov og Sverige« er av Melchior Ramus. Det skriver sig fra Thomas von Westens medarbeider Isach Olsen. Derimot er det av Schøning sammesteds s. 138 omtalte »Kart over Finmarken, tegnet Aar 1689, som findes blandt Sal. A. Magnæi MSS«, utvilsomt et arbeide av Melchior Ramus eller kopi av et sådant.
En utførligere omtale av Melchior Ramus som kartograf har Schøning gitt i sin interessante og verdifulle lille avhandling »Nogle Anmærkninger og Erindringer ved det, over Norge nylig udkomne, Kart«, trykt i Det Trondhiemske Selskabs Skrifter, II, K.havn 1763, s. 351—76. Avhandlingen gjelder egentlig O. A. Wangensteens Norgeskart av 1761, men innledningsvis omtales også eldre norske kartografer.
- ⁴ [s. 186] J. Belsheim: Biskop Gunnerus' Hyrdebrev. Efter Originaludgaven og Forfatterens udvidede tyske Oversættelse paa ny udgivet af . . . Aftryk af »Theologisk Tidsskrift for den evang.-lutherske Kirke i Norge«, Kra. 1879, s. 49.
- ⁵ [s. 186] Sørgetalens fulle tittel er etter H. Ehrencron-Müller: Forfatterlexikon, I, s. 115: *Nobile et illustre probitatis genuinæ et veræ liberalitatis exemplum sive oratio funebris in obitum Christiani Rami, episcopi dioeceseos Fionensis, d. 29. Dec. 1762.* — I Christopher Giessing: Jubel-Lærere, I, Kbh. 1779, finnes s. 514—24 en biografi over samme biskop Christian Ramus. Her finnes i en note s. 514 et lengere sitat om Melchior Ramus, hentet fra Anchersens sørgetale over Christian Ramus.
- ⁶ [s. 186] Andreas Erlandsen: Biographiske Efterretninger om Geistligheden i Trondhjems Stift, Chra. og Levanger 1844—1855, s. 474, og d. s.: Efterretninger om Lectores theologiæ, Rektorer og Conrektorere ved Trondhjems

- lærde Skole og Seminarium lapponicum, i Det Kgl. Norske Vid.-Selsk.s Skrifter i det 19de Aarh., IV, Trondhjem 1846—1859, s. 251—78, se s. 256—58.
- ⁷ [s. 186] E[milie] B[ernhoft]: Stamtavle over Slægten Bernhoft, Chra. 1885, s. 4—5 og s. 119—21.
- ⁸ [s. 186] Ludvig Daae: Trondhjems Stifts geistlige Historie fra Reformationen til 1814, T.hjem 1863, s. 133—34; d. s.: Historiske Skildringer, II (Tillægshefte til Folkevennen for 1876), Kra. 1878, s. 87—108, spesielt s. 87 og 107—108; d. s. Gerhard Schøning, Chra. 1880, s. 14 og 49; d. s. i Bricka: Dansk Biogr. Lex., XIII, Kbh. 1899, s. 392.
- ⁹ [s. 186] Francis Bull og Fredrik Paasche: Norsk litteraturhistorie, II, Oslo 1928, s. 162.
- ¹⁰ [s. 186] H. Ehrencron-Müller: Forfatterlexikon omfattende Danmark, Norge og Island indtil 1814, VI, Kbh. 1929, s. 400—401.
- ¹¹ [s. 187] Erichsen: T.hjems kat.skoles hist., s. 52—54, 58 og 74—77.
- ¹² [s. 190] Jeg har tidligere leilighetsvis omtalt mine funn av Melchior Ramus-karter i forskjellige foredrag og forelesninger, men har hittil ikke offentliggjort annet eller mere om dem enn noen korte trekk i min artikkel i Aftenposten, Oslo, nr. 625 for 12. desember 1931 om »Norsk kartografi i svunne tider« og i min artikkel om »Den Werlauffske Gave« i Boken om bøker, III, Oslo 1932, s. 150—67. Den der s. 162, note 1, bebudede meddelelse i det trondhjemske Videnskabernes Selskabs forhandlinger 1932 om mine Ramus-funn og de resultater jeg var kommet til, blev av forskjellige grunner ikke offentliggjort. En større avhandling om Melchior Ramus som kartograf har derimot lenge vært under arbeide.
- ¹³ [s. 190] Se Stamtavle over Slægten Bernhoft, s. 5, jfr. Erichsen: T.hjems kat.skoles hist., s. 74. At John Eskildsson Green, som var født i Trondhjem 1580, stammet fra Gren i Verdalen, er måskje ikke bevislig, men må iallfall anses for sannsynlig.
- ¹⁴ [s. 190] Ang. Jonas Ramus, 1649—1718, kan i denne forbindelse helst henvises til Ehrencron-Müllers Forfatterlexikon, VI, s. 399—400.
- ¹⁵ [s. 190] S. Birket Smith: Kjøbenhavns Universitets Matrikel, I, 1611—1667, Kbh. 1890, s. 327. — Ang. stefaren, se Erlandsen: Trondhjems Stift, s. 475—76, og Stamtavle over Slægten Bernhoft, s. 5—6.
- ¹⁶ [s. 190] Se K.havns Univ.s Matrikel, I, s. 333.
- ¹⁷ [s. 190] Se Ehrencron-Müller, VI, s. 401, jfr. også II, s. 125 under omtalen av Johan Brunsmund. Smlgn. Hj. Pettersen: Bibl. Norv., III, nr. 1729 a og b og nr. 1839.
- ¹⁸ [s. 192] Ifølge Erlandsen: Efterretninger om Lectores theologiæ etc., s. 256, blev Melchior Ramus teologisk kandidat 23. desbr. 1671 med karakteren laudabilis. Jonas Ramus' første offentlige ansettelse skjødde i 1682, da han blev personellkapellan hos sognepresten i Sørum på Romerike Colbjørn Torstensen Arneberg, med hvis datter Anna han også blev gift samme år. Allerede i 1680 hadde han gjort sig kjent ved sin andaktsbok »Naadens aandelige Markets-Tid«, som er kommet i stadig nye opplag og utgaver helt til henimot våre dager, se Ehrencron-Müller, VI, s. 399.
- ¹⁹ [s. 192] Melchior Ramus' ansøknng av 21. mai 1681 om å bli vicelektor med vedlagt erklæring fra sogneprest Hans Bernhoft i Opdal, som hadde suksessjon på lektoratet, finnes i R. A., Oslo, blant Norske innlegg ad 26. juni s. å.,

under hvilken dato andragendet blev innvilget av Kongen, se R. A. København, Norske Register 1681—1684, pag. 58.

1. juli 1682 blev »Melchior Ramus, S. S. Theol. Vice-Lector et canon. Nidrosiens.» promovert til magister ved Kjøbenhavns universitet, se Univ. Matr. II, Kbh. 1894, s. 113. — Melchior Ramus' ansøknng av 7. april 1683 om å bli lektor etter avdøde Christen Skioldborg finnes i R. A., Oslo, blant Norske innlegg ad 21. april s. å., under hvilken dato denne ansøknng blev innvilget, se R. A., K.havn, Norske Register 1681—1684, pag. 300. Kopi av utnevnelsen finnes også i Trondhjems Kapitelsbog for aarene 1662—1773, nu i Statsarkivet i Trondheim.

²⁰ [s. 192] Ang. det innbyrdes forhold mellem rektor og lektor, se Erichsen: T.hjems kat.skoles hist., s. 52.

²¹ [s. 192] Se sammesteds s. 52—53.

²² [s. 192] Domkapitlets andragende av 31. mars 1688 om at Melchior Ramus med bibehold av lektoratet tillike måtte bli beskikket som notarius capituli i den fratrådte Christian Friederich Jürgens' [Irgens'] sted, finnes i R. A., Oslo, blant Norske innlegg ad 14 april s. å. under hvilken dato andragendet blev innvilget, se R. A., K.havn, Norske Register 1688—1691, pag. 45. Kopi av utnevnelsen finnes også i ovennevnte kapitelsbok i Statsarkivet i Trondheim.

Ang. Chr. F. Jürgens, se Ludv. Kr. Langberg: Oplysninger om slegten Irgens fra Røros, Oslo 1927, s. 81—82.

²³ [s. 192] Man må anta, at Melchior Ramus har syslet meget med kartografiske arbeider allerede før 1688. Noe kartarbeide fra hans hånd fra 1688 eller tidligere år er dog ikke kjent. Og i sitt andragende til kongen 12. desbr. 1688 påberoper han sig ikke, at han ved allerede utførte kartarbeider har lagt sin kyndighet for dagen. Se nedenfor i note 30.

²⁴ [s. 192] Se Herman Richter: Orbis Arctoi Nova Et Accurata Delineatio Auctore Andrea Bureo Sueco 1626, Text and Atlas, Lund 1936, og der sitert litteratur, spesielt Sven Lönborgs avhandling: Om de äldsta kartorna öfver Sverige (i Ymer, Stockholm, 1901), og hans bok: Sveriges karta, Uppsala 1903. Jfr. min ovenfor i note 12 nevnte artikkel om Norsk kartografi i svunne tider og min artikkel i Det Kgl. norske Vid. Selsk.s Forhandlinger Bd. X, Nr. 25: Bureuskartet av 1626 i Videnskapsselskapets Bibliotek, T.heim 1937. — Ang. Melchior Ramus' kjennskap til Bureuskartet, se nedenfor, note 46.

²⁵ [s. 192] Se mine i note 24 nevnte artikler om Norsk kartografi i svunne tider og om Bureuskartet av 1626 i Videnskapsselskapets Bibliotek.

²⁶ [s. 192] C. S. Widerberg: Norges første militæringenør Isaac van Geelkerck og hans virke 1644—1656. (Vid.selsk.s Skrifter. II. Hist.-filos. Klasse. 1923. No. 2), Kra. 1924, s. 108—111: IV. Geelkerck som kartograf.

²⁷ [s. 194] P. Lauridsen: Kartografen Johannes Mejer. Et Bidrag til ældre dansk Kaarthistorie, i [dansk] Hist. Tidsskr. 6. R. I, Kbh. 1887—88, s. 239—402, spesielt s. 330—32. At Mejer har kjent og benyttet ialfall en del av Geelkercks kartarbeider over Norge fremgår deriv, at det råder karakteristiske likheter mellom visse blader av Mejers karter over Norge og de tilsvarende strøk på det av Lauridsen, s. 304, noten, og av Widerberg, s. 111, nevnte kart »Daniae et Norwegiae Tabvla — — — ex Is. Geelkerckij quoad hanc

- [o: for Norges vedkommende], Illam autem [o: for Danmarks vedkommende] ex Jo. Mejeri tab. Autographis descripta et in unum hoc volumen congesta*.
- ²⁸ [s. 194] Angående hollandske sjøkart over Norges kyst, som Melchior Ramus kan ha sett og i tilfelle kunde ha benyttet sig av, kan henvises til Chr. A. Dahl: Norges sjøkartverks historie indtil 1914, Kra. 1914, s. 9—10. Samme-
steds s. 8 finnes reproduksjon av et hollandsk sjøkart av van Keulen. Dette er antatt å skrive sig fra ca. 1710, men viser den typen, som lenge hadde vært gjengs. Også i F. C. Wieder: The Dutch Discovery and Mapping of Spitsbergen (1596—1829), The Hague 1919, finnes reproduksjoner av hollandske sjøkart over Norges kyst, se Plate 1, 3, 4, 5, 9 og 10.
- ²⁹ [s. 194] Ang. Gripenhielms generalkart over Sverige, se Lönborg, Sveriges karta, s. 90 fig., gjengitt i facsimile i samme forfatters Swedish Maps, I, Stockholm 1907. Melchior Ramus kan neppe allerede i 1688 ha sett noen kopi av Gripenhielms kart, men han kan ha fått vite, at et nytt generalkart over Sverige er blitt utarbeidet. Først i 1704 blev det opdaget, at kopier av Gripenhielms kart hadde funnet veien til utlandet, hvor de bl. a. blev benyttet av den franske kartograf Guillaume de l'Isle, se Lönborg, Sveriges karta s. 142 fig.
- ³⁰ [s. 194] Melchior Ramus' andragende til kongen av 12. desbr. 1688 er ikke gjengifunnet. Men det er utførlig referert av Schøning i den i ovenstående note 3 nevnte avhandling »Nogle Anmærkninger og Erindringer ved det, over Norge nylig udkomne, Kart*, s. 355—57.
- ³¹ [s. 194] Om Christian V's interesse for karter, se Molesworth: An Account of Denmark, as It was in the Year 1692, London 1694, s. 150: »He [o: Christian V] was not bred up to any sort of Learning, yet takes a particular delight in Geography; and is never better pleased than when an exact Chart of any Country, or Delineation of any Fortress is brought to him.«
- ³² [s. 194] Kongens brev av 12. jan. 1689 finnes optatt i R. A., K.havn, Norske Register 1688—1691, pag. 136 fig. og er trykt i Rothes samling av Christian V's reskripter, II, s. 790—92. Det går ut på, at Melchior Ramus »maa j hans Lifs Tiid lade oppebære, nyde oc beholde Vores Anpart Tiende udj Størdals Fogderj udj Trundhiems Ambt j Vort Rige Norge, foruden nogen Afgifft eller Regnskab derfor at giøre, alleene at hand derimod, effter egen allerunderdanigste Erbydelse, skal være forbunden til at forfatte oc inden tvende Aars Forløb at have fuldfærdiget geographiske oc chronologiske Charter over bemelte Vort Rige Norge, paa effterfølgende Maade,
1. Fem store Charter over Aggershuus, Bergens, Christiansands, Trundhiems Stifter oc Ambter samt Nordlandene.
 2. Eet almindeligt Chart over heele Norge.
 3. Særdeelis Charter over Passagerne imellem Norge oc Sverig med Afritzning over alle Festninger oc Skantzer ved Græntzerne.
 4. Alle Bergverkers Circumferentzer i bemelte Norge.
 5. Søe Charter over dend heele Cours langs Norge indtil Wardøe Huus i Findmarken.
 6. Særdeelis Søe Charter visende Jndløbet til alle Kiøbsteder oc Toldsteder.
 7. Neden under hvert Chart at føye een kort Beskrivelse til des tydeligere Underretning om hver Steds egentlig Beskaffenhed.

8. Historiske oc chronologiske Charter, befattede udj store Tafler et kort Begrib paa alle Rigers oc Førstendommers Historier fra Christi Tider, med hosfojede Regenternis Pourtraicter i Kaaberstycker, saa mange som kand bekommes, af hvilke Charter hand os et Specimen inden Aar oc Dags Forløb allerunderdanigst haver at tilsende.*

³³ [s. 195] Stamtavle over Slægten Bernhoft, s. 121.

³⁴ [s. 195] Christian V's reise i Norge 1685 har utvilsomt vakt sterk interesse hos ham for bedre karter over Norge enn de da eksisterende. Om denne reisen har Yngvar Nielsen skrevet en fyldig fremstilling i Vidar, III, Chra. 1889, s. 291—332. Jfr. O. A. Øverland: Illustreret Norges Historie, V, I, Kra. 1891—95, s. 451—64, og Det norske folks liv og historie gjennom tidene, V, Tidsrummet 1640 til omkring 1720, av Sverre Steen, Oslo 1930, s. 237—38.

³⁵ [s. 195] I følgende tidsrum er Trondhjems domkapitels forhandlingsprotokoll 1682—1723, nu i Statsarkivet i Trondheim, skrevet med en annen hånd enn Melchior Ramus': 1689 fra 15. mai til 22. septbr.; 1690 fra 26. april til 30. septbr.; 1691 fra 24. februar til 31. desbr.; 1692 fra 1. januar til 21. november. I disse tidsrum kan altså Melchior Ramus ha vært ute på reiser som kartograf. I brev til Gyldenløve 10. jan. 1691 tillot Kongen Melchior Ramus å reise til København for å arbeide med sine karter. Det lange fravær fra Trondheim i tiden februar 1691—november 1692 har formodentlig vært begrunnet dels og vesentlig i kartlegningsarbeider sønnenfjells og østenfjells i Norge, dels i reisen til København. Nøyaktig når denne siste fant sted, vites ikke. Man vet kun, at Melchior Ramus besøkte København engang i 1692. Og han må da ha vært der i august. For da var Tormod Torfæus der, se note 36.

³⁶ [s. 196] Kartskisseboken, som er på 44 sterkt makulerte blader, finnes i R. A., Oslo, Grenseregul. pk. 2. Med den anonyme forfatters hånd er på forsiden skrevet: »Findmarkens og Nordlandenes Delineation» og med en annen hånd: »Nr. 9 D». Dette nummer stemmer med en i Grensereguleringsarkivet beroende fortegnelse over karter som hadde tilhørt den trondheimske lagmann Abraham Dreyer. — Et enkelt blad av denne kartskisseboken er gjengitt ovenfor som Fig. 1. Det inneholder kartskisseringer og optegnelser fra den indre delen av Vestfjorden, bl. a. breddebestemmelsen av Vågan prestegård, sålydende: »Vaage Præstegaard. Anno 1689 d: 6. Augusti ☉ Alt: merid: = 35°—50' Lat: loci 68°—10'.

$$\begin{array}{r} \text{☉ Alt: merid: } 35^{\circ}-50' \\ \quad \quad \quad 14 - 0 \\ \hline \quad \quad \quad 21 - 50 \\ \text{Elev: Poli} \quad \quad 89 - 60 \\ \hline \quad \quad \quad 68 - 10. \end{array}$$

Vågan prestegård ligger etter nutidens karter på 68° 13' n. br. Når man tar i betraktning, at observasjonen er utført med datidens primitive feltinstrumenter, må man si at han er kommet det riktige forbausende nær. — Av de andre optegnelser på bladet kan for kuriositetens skyld noteres følgende: »Her blef d: 6 Augusti ♂ eftermiddag seet en Sæorm saa lang som min baad af en Mand paa Skrouven.» Også selve sjøormen er avtegnet spillevende, men er ellers av en meget harmløs type.

³⁷ [s. 196] I Torfæana, edit. P. F. Suhm, Hafniæ 1777, finnes s. 157 flg. et brev av juli 1693 fra Torfæus til prosten Ivar Eriksson Løganger i Sogn, hvori det heter: »Requiris proinde separatam à vicinis terris Norvegiæ delineationem geographicam; Expressit eam ipsa experientia edoctus, propria manu elegantissime, &, ut confido, enucleatissime, vir clarissimus Magister *Melchior Ramus*, scholæ Nidrosiensis Professor Theologicus, qvam superiori Anni Serenissimæ Regiæ, Majestatis supremo libellorum magistro, seu Secretario Illustrissimo & optimo viro *Mathiæ Mothio*, me præsentè ipsi Regi exhibendam tradidit, forma quadrata vel orgyiam excedentem, singulas provincias isto exemplari deinceps formaturus.«

Av denne meget hedrende omtale av Melchior Ramus fremgår altså, at han og Torfæus har opholdt sig samtidig i København i 1692. Dr. Jón Helgason har i brev 18. juni 1937 velvilligst meddelt mig oplysninger om dateringen av de i Torfæus' kopibøker (AM 283 og 284 fol.) innførte brever fra somrene 1690, 1691 og 1692. Brevene av 2., 16. og 27. august 1692 er skrevet med andre hender enn kopiboken ellers og ved to av dem står at de er skrevet i København («Hafn.»). Da en slik tilføyelse ikke er gjort ved noen av de andre brevene i omhandlede tidsavsnitt, må man gå ut fra, at det nettop var i august 1692, Torfæus var samtidig med Melchior Ramus i København og var til stede, da Ramus overleverte sitt kart over hele Norge til Kongens overbibliotekar og oversekretær Mathias Moth. Av Torfæus' brev fremgår videre, at kartene over de særskilte landsdeler skulde utarbeides etter at generalkartet var avgitt.

³⁸ [s. 196] Biskop Chr. Ramus' brev av 21. oktbr. 1739 til von Holstein finnes i R. A., Oslo, Grenseregul. pk. 21. Da det ikke hitil er publisert, gjengis her følgende avsnitt av brevet: »Min Sl. Fader Mag^r Melchior Ramus har vel efter Kongl. allernaadigste befaling af, Høylovligst ihukommelse, Kong Christian den femte forfattet Carter over Norge, et general Carte over heele Riget, og 4 specielle Carter, et over hvert Stift, hvilke hand og med megen møye og arbejde fik forfærdiget, og til den Høysalige Konge overleveret, hvorpaa hand og fik Kongl. allernaadigste befaling at lade Carterne stikke i Kobber, men da hand over dette arbejde, kort tid derefter ved døden afgik, i min og mine Søskenes spæde og umyndige Aar, ere alle den Sl. Mands papirer og tegninger saaledes blevne dispergerede, at hvor megen møye baade Jeg og min Broder har gjort os for at faae noget samlet deraf, har det dog været forgieves, ey heller har vj kundet udspørge, hvor de Carter som til Kongen bleve overleverede maatte være afblevne; det eeneste som jeg da har i eye af min Sl. Faders arbejde er hosfølgende Carte, som mig for et aars tid siden er bleven foræret af Hr. General Major Bruun, som samme haver faaet i Norge, og af Særdeles godhed præsenterede mig det, som et stykke af min Sl. Faders arbejde og egenhændige tegning.« Hvilken del av Norge sistnevnte kart omfatter er ikke nevnt. Og det er ennu ikke identifisert. — Blandt en del løse kartskisser med Melchior Ramus' hånd i R. A., Oslo, Grenseregul. pk. 2, finnes også med samme hånd en beregning over, hvad stikning i kobber og trykning av 16 karter vil koste.

³⁹ [s. 196] Kartet i Hærøns Arkiv, K.havn, er gjengitt ovenfor som Fig. 2 med den der anførte titeltekst. Kartet i R. A., K.havn, Kortsaml. nr. 270, er i alt

vesentlig likt det i Hærens Arkiv. Men kartusjen er en annen og titelteksten er her sålydende: »Kort over Norge, som er forfærdiget under Christiani Qvinti Regiering, og copiered af de Kongelige Land Cadetter i Aaret 1774 under Anviisning af deres Tegnemester C. Pontoppidan.« Ang. denne av Norges-kartets utvikling så høyt fortjente tegnemester og kartograf Pontoppidan kan henvises til Axel Pontoppidan: Den yngre Slægt Pontoppidan, Kbh. 1931, s. 178—87.

Kopien i N. G. O., Oslo, Norske landkartsaml. A, I, nr. 6, er signert: Feuchter, og dens tittel er: Regni Norvegiæ Delineatio. Det er ikke helt fullført, men ellers i alt vesentlig som de to eksemplarer av kartet i København. — Det er utvilsomt Melchior Ramus' originalarbeide, Jessen-Schardebøll sikter til, når han i Det Kongerige Norge, I, s. 31, meddeler følgende: »I et af de kongelige Collegier findes et sær skjønt skrevet Kart over Norge. Det er i Længden rumt fire sællandske Alen, og i Bredden omtrent to. Hvo samme haver forfærdiget er ikke deraf at udfinde, da Titelen, hvor Navnet vel og har staaet, er bortslidt. Dog sees af Kong Christian V. derpaa aftegnede Billede, at det er gjort udi denne Konges Regierings Tid; og er det at formode, at det i det mindste skulle grunde sig paa enten General Major Baron Russensteens, eller General Major Wilsters Tegninger, om det ikke virkelig skulle være een af deres. Foruden den Part av Sverrig, som grændser til Norge, indeholder det dette sidste Rige fra Svinsund ved Fridrichshald i Sønder, indtil Vardøe med Vardehus Fæstning i Nord.« — Beskrivelsen passer helt til Melchior Ramus' kart over hele Norge, således som vi har lært dette å kjenne av kopiene. Det bevarte billede av Christian V og den bortslitte tittel forklarer også kopiens karakteristikk av originalen som et kart fra Christian V's tid. Men formodningen om at tegneren var general Russenstein eller Wilster er helt feilaktig. Hverken Russenstein eller Wilster har kartlagt større deler av Norge. Men Wilster har kopiert Melchior Ramus, se note 48.

- ⁴⁰ [s. 196] Kartet finnes i N. G. O.s Norske landkartsamling under A. I. nr. 30. Dets totale lengde nord—syd er 159 cm og dets bredde øst—vest 94 1/2 cm, heri medregnet den topografiske beskrivelse over Trundhiems Amt, som er føyet til kartets venstre (nordre) side, men som ikke er tatt med i foranstående gjengivelse av kartet, se Fig. 3.
- ⁴¹ [s. 197] Kartet finnes i N. G. O.s Norske landkartsaml. under A. XXI, Finnmarkens Amt, nr. 4. Et utsnitt av det finnes ovenfor som Fig. 4, hvor kartets titteltekst også er gjengitt i sin helhet. Ang. denne kartkopisens tilblivelses-historie, se min biografi av Erich Lorch i Norsk biografisk leksikon, VIII, Oslo 1938, se s. 448. En kopi av den Lorch-Aagaard'ske kopi av Ramus' Finnmarkskart finnes i Univ. Bibl., K.havn, kartsaml. Norge, 470 fol. max., 34. Dets tittel er: »Delineatio Geographica Ofwer Ost og West Findmarchen, beliggende fra Nordland af 69 til Wardøhus 70 grader og 50 Minuter Latitud: og fra 30 till 43 grader longitud: af forudm Lectore SS: Theologiæ, Sal: M. Melchior Ramus i Trundhiem aflagt og i denne form Anno Anno 1706 d 17 og 18 April renoveret af Ufitagaard.« Dateringen 17. og 18. april og feillesning av underskriften viser, at denn: kopien dog ikke er tatt direkte etter Aagaards egenhendige eksemplar av 5. april 1706, hvor underskriften

U. Frideric Aagaard jo er meget tydelig, men etter et eksemplar, som Aagaard har tatt en fjorten dager senere og hvor han formodentlig har undertegnet: UFrAagaard, som da er feillest som Ufitaagaard. På noen ubetydelige undtagelser nær er denne kopien innholdsmessig sett helt lik Aagaards egenhendige arbeide av 5. april 1706.

- ⁴² [s. 197] Kartet finnes i Kgl. Bibl. i K.havn i Gerhard Schønings kartsamling, Gl. kgl. Saml. fol. 983, 72. Dets tittel er: *Totius Norlandiæ Norvegicæ Tabula Geographica*. Se for øvrig Fig. 5. Av selvsyn har Ramus tydeligvis, som også hans kartskissebok viser, bare kjent kystledene, til dels øyene og den ytre del av fjordene. Feiltegningen av Lyngenfjorden med den overdrevent store Kåfjorden, Saltdalens retning fra øst mot vest istedetfor syd — nord, det overdrevent store Røsvatnet ret øst for Rana istedetfor sydsydøst for Rana og den helt rettlinjede Vefndalen m. v. viser, at Ramus ikke har besøkt disse indre traktene. Jfr. note 47.
- ⁴³ [s. 197] Denne kartskisseboken finnes i Kgl. Bibl., K.havn, Ny kgl. Saml. 970 fol., og har utenpåskriften: *Bergens og Stavanger Ampters Delination*. Også denne har i sin tid vært i lagmann Abr. Dreyers eie. På dens 47 blader finnes kartskisser og optegnelser fra Akerø i Ytre Romsdal (altså M. R.s fødested) helt til Søndeled og Risørtraktene i Aust-Agder. Et blad av denne kartskisseboken er gjengitt som Fig. 6. Det omfatter Hardangerfjordens indre deler, sett fra vest. Den overdrevent store Eidfjord og andre feil som f. eks. den altfor store vinkel mellem Sørfjorden og Hardangerfjordens midtparti går igjen på Melchior Ramus' kart over hele Norge og på karter over Bergens stift, som derved har kunnet identifiseres som kopier av Melchior Ramus' nu forsvunne originale kart over dette stift.
- ⁴⁴ [s. 197] Kartkopien med Gerhard Schønings hånd i Gl. kgl. Saml. fol. 983 nr. 87 omfatter kun strekningen fra Søndfjord i nord til Buknfjord i syd, er uten tittel og også for øvrig ikke fullført. Men innholdet stemmer helt med Melchior Ramus' kartskissebok, se note 43, og med kopiene av hans store kart over Norge. — Det i *Catal. over det norske Videnskabersselskabs Saml.*, I, 1808, s. 644 nevnte kart over Bergens Stift (jfr. Ehrencron-Müller, VI, s. 401) skyldes dog ikke Melchior Ramus, men er av en meget senere dato, nærmest en partiell kopi av Wangensteens kart over Norge 1761. Helt med urette er dette kartet i sin tid pitegnet: »Melchior Ramus Cort over Bergens Stift«.
- ⁴⁵ [s. 197] På Østlandet bodde jo Melchior Ramus' bror Jonas, sognepresten på Norderhov. Men man har ikke noe positivt vidnesbyrd om, at han har satt sig i forbindelse med ham. Og den i sin tid av Gerhard Schønning (*Det Trondh. Selsk.s Skrifter* II, s. 359 jfr. Forerindring, s. b, 2, verso, i Jessen-Schardebøll: *Det Kongerige Norge* I) uttalte formodning: »— — mange holde for, at den Beskrivelse over Norge, som Ao. 1715 in 4to er trykt under Jonæ Rami Navn, er ikke hans, men Melch. Rami Arbeide«, er ubegrunnet (jfr. Ehrencron-Müller).

Kartet *Delineatio Norwegiæ novissima*, som ledsager Jonas Ramus' bok *Norriges Kongers Historie*, Kbh. 1719, har også en helt annen Norgesfremstilling enn Melchior Ramus'. Den skyldes Melchior Ramus' sønn Joachim Fridr. Ramus, der etter farens død vokste opp hos sin farbror Jonas Ramus, og er for Nord-Norges vedkommende bygget på Johan Heitman og for Syd-

Norges vedkommende for en stor del på Geelkerck, ikke på arbeider av Russensteen, som Jessen-Schardebøll feilaktig antar, se Det Kongerige Norge, I, s. 28.

- ⁴⁶ [s. 197] I kartskisseboken »Findmarkens og Nordlandenes Delineation« gjengir Ramus en beretning om fogedreisene til Kola og føyer hertil følgende bemerkning: »En dags reyse kan være ongefær 8 à 9 mile, men efterdj veyen paa fieldene gaar kroged, kand det in recta linea bedrage sig til 6 mile og der efter anleggis efter anledning af Andreæ Buræi Land-chort over Norge og Sverrig.« Ramus har altså kjent en eller annen utgave av det ovenfor omtalte Bureuskart over Norden. Men det kan ikke ses, at han selv på noe punkt har kopiert dette.
- ⁴⁷ [s. 197] Det som ovenfor i note 42 er uttalt om, at Ramus ikke kjente dalene og det indre av fjordene i Nordland av selvsyn, gjelder også for en stor del Sør-Norge, iallfall Vestlandet. De indre traktene i Rogaland, Agder og Telemark har han neppe heller besøkt. På Østlandet er Østfold, Romerike, Hedmark, Østerdalen og Gudbrandsdalen ganske fyldig og som helhet betraktet godt fremstillet. Til fjelltraktene mellom Vestlandet og Østlandet har han derimot lite kjennskap. Best er hans fremstilling av Trøndelagen, hvor han vel også i årene før 1689 har foretatt mange reiser og drevet på med kartarbeide.
- ⁴⁸ [s. 197] Likesållit som jeg i ovenstående minnetale og noter har omtalt alle større eller mindre kartarbeider av Melchior Ramus, jeg har støtt på, likesållit kan jeg her omtale alle de kartet jeg har funnet å være direkte eller indirekte kopier av Ramus' arbeider. Det får utstå til den avhandling, som er under arbeide. Foruten de ovennevnte kopier av Melchior Ramus' Finnmarkskart og av hans kartet over Nordlandene, over deler av Vestlandet og over hele Norge skal her kun nevnes følgende:

De av de Seue i Hist. Beretn. om Norges geografiske Opmaaling, Kra. 1878, s. 1—2 nevnte fogderikarter fra året 1704 over fogderiene i Romsdals amt og de 2 trondhjemske amter, er kopier efter Melchior Ramus' ovennevnte kart over Trøndelagen, A. I, 30. De finnes i N. G. O.s Norske landkartsamling under A. XVI, Romsdals Amt, nr. 1 og 2, A. XVII, Søndre Trondhjems Amt, nr. 5, 6, 7 og 8, og A. XVIII, Nordre Trondhjems Amt, nr. 1, 2 og 3, og utgjør tilsammenlagt en nøyagtig kopi av A. I. 30. Disse kopiene er tildels signert U. F. Aa. og er alle tegnet i den samme maner og med den samme elegante haand som U. Fr. Aagaards kopi av 1706 av Melchior Ramus' Finnmarkskart, se note 41. Som uttalt av Jessen-Schardebøll: Det Kongerige Norge, I, s. 32, står alle disse 9 av U. F. Aagaard tegnede fogderikarter »under det Aar 1704, og ere vel i Anledning af Kong Friderich IV. Reise igjennem Norge da forfattede og overleverede«. De Seue sier, at »Lignende Kartet have existeret over samtlige Fogderier og anvendtes av Artillerikaptein Wangenstein ved Konstruktionen af det af ham i 1761 udgivne Kart over Norge«. De Seue har dette fra C. J. Pontoppidan, hvis uttalelser herom i hans bok Geographisk Oplysning til Cartet over det sydlige Norge, Kbh. 1785, s. 20, dog beror på misforståelse, iallfall tildels. Wangensteens kart er i hovedsaken bygget på J. Fr. Ramus' kartarbeider, de som ligger til grunn for dennes ovennevnte kart Delineatio Norwegiæ novissima, se note 45. En nærmere påvisning av dette kan dog ikke gis her.

I R. A., Oslo, Grenseregul., finnes som kart nr. 126 et stort anonymt kart over hele det nordlige Norge og deler av Trøndelagen. Det har følgende titeltekst: »Tabula Geographica Lapponiam Norwago-Sveciam Circumjacentium Regionem [!] Confiniis undigterminatam [!] atg. [!] in Suis ipsius partes divisam exhibens, Quodam modo juxta Laboriosi itineris observationem delineata et Ser. Rege: Mayts Dan: et Norw: etc. Devota Submisione oblata; A^o 1707.» Bortsett fra endel grenselinjer m. v., som er eiendommelige for dette kartet, viser det sig i alt vesentlig å være en tro kopi av Melchior Ramus' store Norgeskart. Jeg har kunnet påvise, at det er bilag til Povel Resens relation av 1. aug. 1707 om hans reise til Nordlandene og Finnmarken 1706—07 etter oppdrag av Kongen. Men jeg kan ikke her gi en nærmere utredning av dette spørsmål.

Sammesteds finnes som nr. 119 et kart, som i registraturen er betegnet som »Trondhjems Stift af Wilster«. Dets fulle titel er: »Tabula Geographica [!] Lapponian [!] Norwago-Sveciam Circumiacentium Regionum Confinus [!] Undiqve Terminatam atqve in suis ipsius partes divisam exhibens Qvodammodo Iuxta Laboriosi Itineris Observationem Delineata etser: [!] Reg: Maiest Dan.-norv: etc devota A^o 1719 Submisione Oblata Peterus Iacobus de Wilster.« — Dette kartet er en temmelig tarvelig kopi av kartet med den samme titeltekst i Vid. Sels.s Bibliotek i T.heim, Hammers Saml., Håndtegnede karter nr. 20. Men dette er igjen en kopi av ovennevnte kartbilag til Povel Resens relation av 1. aug. 1707. Generalmajor Wilster satt i 1719 i arrest på Kastellet i København. Han må her ha fått utlånt det Resenske kart av 1707 og har ikke genert sig for å utgi en kopi av det som sitt eget arbeide. Den »iter laboriosus«, den møysommelige reise, som står omtalt i titelteksten, var nok utført av Resen, ikke av Wilster! Ang. Wilster, se Bricka: Dansk biogr. Lexikon, XVIII, s. 624—25, jfr. O. A. Johnsen: Finmarkens politiske historie, (Vid. selsk.s Skr. II. Hist.-filos. Klasse, 1922. No. 3) Kra. 1923, s. 149.

Résumé.

Melchior Ramus, l'un des fondateurs de la cartographie nationale norvégienne.

Discours commémoratif prononcé à la Société Norvégienne de Géographie le 24 février 1943, à l'occasion du deux cent cinquantième de sa mort, le 25 février 1693.

Melchior Ramus naquit le 20 décembre 1646 à Aukra dans le Romsdal où son père, Daniel Ramus, était pasteur. Le nom de Ramus se retrouve dans plusieurs pays, e. a. en France et aux Pays-Bas. Cependant la famille de Melchior Ramus est d'origine purement norvégienne. Sans doute vient-elle du domaine de *Gren* dans le Verdalen. « Gren » en effet signifie rameau; le nom de Ramus serait donc la traduction en latin, suivant les habitudes de l'époque, de ce toponyme devenu nom de famille.

Melchior Ramus et ses deux frères firent leurs études secondaires à Trondheim, puis furent immatriculés à l'Université de Copenhague en 1665. En 1666 il obtint le degré de *baccalaureus*, et dès l'année suivante, il publia plusieurs traités de théologie et de physique. Ce que fut sa vie et son activité pendant les années qui suivirent, nous l'ignorons à peu près totalement; mais il a dû continuer ses études, tout comme son frère Jonas qui se créa plus tard un nom comme historien et comme auteur d'écrits théologiques. On ne sait si Melchior a fréquenté pendant ce temps des universités étrangères.

En 1681 il obtint sa première charge publique comme vice-lecteur au collège de Trondheim. Deux ans plus tard, il fut nommé lecteur de théologie dans le même établissement, poste souvent réservé alors à de jeunes espoirs scientifiques pour leur permettre de donner le plus clair de leur temps aux études. En 1688 il devint aussi *notarius capituli* au chapitre de Trondheim. La même année, il adresse au roi Christian V, grand ami de la géographie et de la cartographie, la demande d'une subvention annuelle, pour la durée de sa vie et de celle de sa femme, afin de dresser une série de cartes générales et spéciales de la Norvège.

Les cartes de Norvège que l'on possédait alors laissaient beaucoup à désirer. C'était toujours la carte du Suédois Andreas Bureus, *Orbis arctoi nova et accurata delineatio* (1626), qui faisait autorité; c'était elle que reproduisaient, sans guère de retouches, tous les atlas étrangers. Les importants travaux de cartographie de la Norvège méridionale, exécutés vers 1650 par le premier ingénieur militaire de notre pays, le Hollandais Isaac van Geelkerck, et mis à profit dans la suite par le cartographe danois Johannes Mejer, ne furent point imprimés. Tel était l'état des choses dans le domaine où Melchior Ramus se proposa d'intervenir.

Ses projets furent acceptés par le roi, à condition, toutefois, d'être réalisés dans un délai de deux ans. C'était de la folie. Cependant, Melchior Ramus se mit à l'oeuvre. Les cahiers d'esquisses de son voyage cartographique de 1689 dans le Nord de la Norvège ont été retrouvés aux Archives Nationales à Oslo par l'auteur de la présente étude, le cahier de son voyage dans l'Ouest et dans le Sud à la Bibliothèque Royale de Copenhague. Ils prouvent que Ramus était qualifié pour faire la détermination du point. Malheureusement, il fallait presser le travail, étant donné les conditions fixées par le roi, et le levé eut lieu, la plupart du temps, à l'aide de croquis seulement,

appuyés, il est vrai, sur des relèvements et des calculs des distances au jugé. Le résultat ne fut donc pas ce qu'il eût pu être, si Ramus avait eu l'occasion de poursuivre tranquillement sa tâche gigantesque.

Avant sa mort en 1693, Melchior Ramus avait transmis au roi une grande carte générale de la Norvège, et plusieurs cartes régionales, exécutées à une plus grande échelle. Comme elles n'étaient pas signées, et ne purent être gravées et imprimées du vivant de leur auteur, l'oeuvre cartographique de Ramus tomba dans un oubli presque total.

Les figures 1 et 6 reproduisent des pages spécimen des cahiers d'esquisses de Ramus. La figure 3 reproduit une carte du Trøndelag, mise au net par Ramus lui-même, et retrouvée par l'auteur de cette étude au Service Géographique de Norvège; il y a retrouvé aussi une copie de 1706 de la carte de Ramus du Finmark, dont une partie est reproduite par la figure 4. Dans la collection de cartes de Gerhard Schøning (Bibliothèque Royale de Copenhague), l'auteur a retrouvé une copie de la grande carte du Nordland, voir fig. 5. Des copies de la carte générale de Norvège ont été retrouvées aux Archives Nationales et aux Archives Militaires de Copenhague, ainsi qu'au Service Géographique de Norvège à Oslo. La fig. 2 reproduit la copie des Archives Militaires de Copenhague, exécutée par quatre cadets danois sous la direction de leur maître de dessin, Chr. Pontoppidan, lui-même cartographe de mérite.

Cette reproduction révèle les faiblesses des travaux cartographiques de Ramus. Néanmoins, son nom vivra parmi nous, comme celui de l'un des fondateurs de la cartographie nationale norvégienne.